

تحلیلی از نقش سرمایه اجتماعی بر شادکامی: شواهدی از کشورهای در حال توسعه

رضا شمس الهی^۱ و عباس قائمدرحمت^۲

تاریخ ارسال: ۱۴۰۴/۶/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۸/۲۵

دوفصلنامه
پاییز و زمستان ۱۴۰۴
دوره ششم، شماره دوازدهم

چکیده

امروزه شادکامی یکی از مهم‌ترین اهداف فردی در زندگی انسان به شمار می‌رود. وجود شادکامی در زندگی مستلزم شناسایی و درک عوامل مؤثر بر آن بوده و یکی از عوامل مؤثر بر شادکامی، سرمایه اجتماعی می‌باشد. بنابراین، هدف از انجام این پژوهش بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر شادکامی در منتخبی از کشورهای در حال توسعه طی دوره ۲۰۲۳-۲۰۱۰ با استفاده از الگوی گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) می‌باشد. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که شاخص سرمایه اجتماعی تأثیر مثبت و معناداری بر شادکامی داشته است. به طوری که افزایش یک درصدی شاخص سرمایه اجتماعی باعث افزایش ۰/۲۳ درصدی شادکامی شده است. دیگر یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که شاخص سرمایه انسانی (تعداد دانش‌آموختگان آموزش عالی) اثر منفی بر شادکامی داشته است که این مسئله ناشی از پدیده‌های مدرک‌گرایی و تورم تحصیلی شکل گرفته است. در نتیجه، افزایش سطح تحصیلات انتظارات درآمدی و شغلی افراد را بالا می‌برد، اما در غیاب فرصت‌های شغلی متناسب، منجر به احساس ناکامی، بیکاری تحصیل کرده و کاهش رضایت از زندگی می‌شود و متغیرهای بیکاری تأثیر منفی و درآمد سرانه تأثیر مثبت بر شادکامی داشتند.

واژه‌های اصلی: سرمایه اجتماعی، شادکامی، کشورهای در حال توسعه، الگوی GMM.

۱- دانشجوی دکتری اقتصاد، دانشکده اقتصاد و حسابداری، رازی، کرمانشاه، ایران. Email: reza.shamsolahy72@gmail.com

(نویسنده مسئول)

۲- دکتری روان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. Email: Abas.ghaedrahmat2@gmail.com

۱- مقدمه

یکی از ضرورت‌های زندگی انسان شادکامی است (استپتو،^۱ ۲۰۱۹). شادکامی بر سلامتی و طول عمر انسان اثرگذار بوده و انگیزه انسان را برای شرکت و حضور در فعالیت‌های اجتماعی بهبود می‌بخشد (هلیول و همکاران^۲، ۲۰۲۱). علاوه بر این شادکامی منجر به حفظ سلامت عاطفی، جسمی، آرامش، قدرت تصمیم‌گیری، افزایش اعتماد می‌گردد (ساکس و همکاران^۳، ۲۰۱۸). از سوی دیگر کمبود شادکامی در میان مردم منجر به افزایش افسردگی، بدبینی، ارزیابی منفی از رویدادها، بی‌علاقگی (راندو و همکاران^۴، ۲۰۲۴)، عدم حضور در فعالیت‌های سیاسی-اجتماعی شده و کاهش وجدان کاری، افزایش اعتیاد به مواد مخدر، خشونت، طلاق و گرایش به فرهنگ بیگانه را به همراه خواهد داشت (جاسوال^۵، ۲۰۲۴). از سال ۲۰۰۰ سازمان ملل برای تعیین توسعه‌یافتگی کشورها، متغیرهای نشاط، امید به آینده، خشنودی و رضایتمندی افراد جامعه را به‌کار برده است (بلت و همکاران^۶، ۲۰۲۴). به این معنا که مردم یک جامعه اگر احساس شادکامی و رضایتمندی از زندگی خود و جامعه را نداشته باشند، نمی‌توان آن جامعه را توسعه‌یافته قلمداد نمود. این مسئله حاکی از اهمیت شادکامی می‌باشد. در واقع رضایتمندی مردم از زندگی و شادکامی نشان‌دهنده آن است که مردم آن کشور رفاه و آسایش مورد نیاز در زندگی را داشته باشند (آکنین و همکاران^۷، ۲۰۲۱). احساس شادکامی به احساسات مثبت فرد و رضایت خاطر از زندگی مربوط می‌شود. شادکامی به متغیرهای فردی (عواطف مثبت، تعادل عاطفی) و متغیرهای اجتماعی وابسته است (کیم و همکاران^۸، ۲۰۲۱). امروزه یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر شادکامی سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی اشاره به منابعی دارد که افراد به واسطه حضورشان در گروه‌ها می‌توانند به آنها دسترسی پیدا می‌کنند (آدای و همکاران^۹، ۲۰۲۰). از مهم‌ترین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی می‌توان به اعتماد، مشارکت اجتماعی، آموزش، شبکه‌ها و روابط اجتماعی اشاره کرد، که این مؤلفه‌ها با یکدیگر نظامی هدفمند را تشکیل می‌دهند و فرد را برای رسیدن به اهداف ارزشمند در جامعه یاری می‌دهند. وجود گروه‌ها و روابط اجتماعی سرچشمه‌ای برای شادکامی است. هنگامی که افراد جامعه منافع مشترک دارند، به خاطر اتحاد با یکدیگر احساس شادکامی در آنها به وجود می‌آید. از دیدگاه پانتام^{۱۰} (۲۰۰۰) سرمایه اجتماعی بیشتر از سرمایه انسانی بر شادکامی تأثیرگذار است. از دیدگاه پانتام (۲۰۰۰) افرادی که دارای روابط اجتماعی بالا هستند، از شادکامی بالاتری برخوردارند (لو و همکاران^{۱۱}، ۲۰۲۰).

در دهه‌های اخیر، با مطرح شدن روزافزون اهمیت شادکامی در زندگی انسان‌ها و نقش آن به منظور مقابله با پیچیدگی‌ها و مشکلات زندگی امروزی به خصوص در کشورهای در حال توسعه، معنا و کاربرد مقوله شادکامی فراتر از معنای تاریخی آن است که توسط روان‌شناسان و جامعه‌شناسان ارائه می‌شد. امروزه شادکامی یکی از اصلی‌ترین نیازهای کشورهای در حال توسعه شناخته شده است. از طرف دیگر در میان

1- Stepto

4- Rando et al.

7- Aknin et al.

10- Richard

2- Heliol et al.

5- Jaswal

8- Kim et al.

11- Lo et al.

3- Sachs et al.

6- Belt et al.

9- Addae et al.

اشکال سرمایه (طبیعی، فیزیکی، انسانی، اجتماعی و مالی)، سرمایه اجتماعی یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر رشد و توسعه اقتصادی شناخته می‌شود. بنابراین نقش سرمایه اجتماعی بر شادکامی در کشورهای در حال توسعه غیرقابل انکار است. لذا هدف از انجام این پژوهش بررسی نقش سرمایه اجتماعی بر شادکامی در کشورهای در حال توسعه طی دوره ۲۰۲۳-۲۰۱۰ با استفاده از الگوی گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) می‌باشد. فرضیه این پژوهش شامل تأثیر مثبت و معنا دار سرمایه اجتماعی بر شادکامی در کشورهای در حال توسعه است.

سازماندهی مقاله این‌گونه است که بخش دوم به ادبیات موضوع و مروری بر مطالعات تجربی اختصاص یافته است. بخش سوم به توصیف متغیرها و روش‌شناسی می‌پردازد. در بخش چهارم تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تجربی ارائه می‌شود. بخش پایانی بحث به نتیجه‌گیری و توصیه‌های سیاستی اختصاص یافته است.

۲- ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق

۲-۱- سرمایه اجتماعی

دهه‌های گذشته سرمایه اجتماعی در اشکال مختلف در مفاهیم علوم اجتماعی به وجود آمد. مفهوم سرمایه اجتماعی در سال ۱۹۱۶ توسط هنیفین بیان شده است. هنیفین از بحث مراکز اجتماعات مدارس روستایی، بر اهمیت احیای مشارکت‌های اجتماعی برای تداوم توسعه تأکید کرده و مفهوم سرمایه اجتماعی را بنا نهاده است (اسیاتسوود و وون^۱، ۲۰۲۰). بعد از هنیفین در دهه ۱۹۶۰ جیکتز^۲ در برنامه ریزی شهری و در دهه ۱۹۷۰ لوری^۳ در تحلیل میراث اجتماعی مفهوم سرمایه اجتماعی را به کار گرفته بودند. مفهوم سرمایه اجتماعی در دهه ۱۹۸۰ مورد توجه بیشتری قرار گرفت و توانست جایگاه ثابت در میان نظریه‌های جامعه‌شناسی به خود اختصاص دهد (کای و همکاران^۴، ۲۰۲۱). سرمایه اجتماعی در معنای عام، نوعی سرمایه‌گذاری در روابط اجتماعی است. مفهوم سرمایه اجتماعی مفهومی چندوجهی و بین‌رشته‌ای است که در ادبیات مرتبط با علوم اجتماعی وارد شده است (چتی و همکاران^۵، ۲۰۲۱). سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از منابع فیزیکی و غیرفیزیکی در دسترس گروهی از افراد جامعه که دارای ارتباطات گسترده هستند، تشکیل می‌شود. سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از هنجارهای موجود در سیستم اجتماعی است که موجب ارتقاء سطح همکاری بین اعضای جامعه و کاهش هزینه‌های تبادل و ارتباطات می‌شود. سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از هنجارهایی در سیستم اجتماعی است که بین افراد و در موقعیت‌های مختلف متفاوت است. مهم‌ترین عمل افزایش سرمایه اجتماعی برای دولت‌ها، سرمایه‌گذاری در آموزش است (پیلیپنکو و همکاران^۶، ۲۰۲۳).

اعتماد کاربردی‌ترین شاخص سرمایه اجتماعی است. اعتماد منجر به مشارکت، همکاری، تعاملات و کنش‌های گروهی میان اعضا در گروه‌های اجتماعی می‌شود. اعتماد به معنی پایبندی افراد به تعهداتشان

1- Hannifin

2- Asiatsovdan & Woven

3- Jences

4- Lurie

5- Kai et al.

6- Chti et al.

7- Pilipenko et al.

در تعاملات اقتصادی و اجتماعی است. اعتماد به دو دسته شخصی و تعمیم یافته تقسیم می شود. در اعتماد شخصی فرد با کسی که در گذشته ارتباط داشته اعتماد می کند، اما در اعتماد تعمیم یافته شخص با کسی که هیچ گونه ارتباطی نداشته اعتماد می کند (وو، ۲۰۲۱). امنیت اجتماعی رابطه ای مستقیم با احساس امنیت دارد؛ به این مفهوم که هرگاه افراد جامعه از موقعیت شغلی خود احساس امنیت داشته باشند، می توان گفت که امنیت اجتماعی در بین افراد جامعه برقرار است (بایکان و اودر، ۲۰۲۳). آگاهی و شناخت به مفهوم داشتن اطلاع از گروه، جامعه و اعضای جامعه است. شاخص آگاهی و شناخت یکی از عوامل اساسی در مشارکت است (سازگل و همکاران، ۲۰۲۱). انسجام اجتماعی به مفهوم حمایت افراد یک گروه یا یک جامعه از یکدیگر است. بوردیو^۴ (۱۹۸۶) ارزش های فرهنگی را به عنوان یکی از شاخص های سرمایه اجتماعی معرفی کرده است. شاخص ارزش های فرهنگی، موفقیت های تحصیلی و شغلی افراد جامعه را سازماندهی می کند. ارزش های فرهنگی هم مانند سرمایه فیزیکی قابلیت انباشت در بین افراد را دارند و شخص از هنگام تولد آنها را دریافت می کند (اوزگان و همکاران، ۲۰۲۱).

۲-۲- شادکامی

با توجه به تاریخچه طولانی در ارتباط با شادکامی، اما این اصطلاح تا حدودی ابهام آمیز بوده و تعاریف مختلفی از شادکامی از سوی صاحب نظران ارائه شده است. شادکامی بخشی از جنبش روان شناختی مثبت است. شادکامی یک مفهوم روان شناختی است که فرد از زندگی خود نشان می دهد. ارسطو معتقد است که منظور از هستی، شادکامی است. شادکامی عملکرد خوب از زندگی است. میل^۵ (۱۸۶۳) مفاهیم مطلوبیت و شادکامی را مترادف هم به کار برده است. ان جی^۶ (۱۹۹۷) شادکامی را به عنوان رفاه تعریف کرده است. از نظر اوسوالد^۷ (۱۹۹۷) شادکامی به معنای رضایتمندی است. فرانک^۸ (۱۹۹۷) بهزیستی ذهنی را به عنوان یک مترادف برای شادکامی تعریف کرده است (منصف و همکاران، ۱۳۹۸). در دیدگاه وینهون^۹ (۱۹۹۸) شادکامی، قضاوت فرد از درجه یا میزان مطلوبیت کیفیت زندگی مطرح است. از نظر وینهوون (۲۰۱۳)، شادکامی، درجه و میزانی است که فرد کیفیت کلی از زندگی خود را مطلوب مورد قضاوت قرار می دهد. شادکامی ادراک ذهنی یا روانی فرد نسبت به میزان دست یابی به مطلوبیت اجتماعی است (زارع و همکاران، ۱۳۹۹). براساس نظریه فایده گرایی بنتام شادکامی فقط یک احساس نیست، شادکامی در زندگی لذت انسان را افزایش داده و غم را کاهش می دهد. آرچیل^{۱۱} (۲۰۰۱) شادکامی را حالت خوشحالی (هیجانان مثبت)، راضی بودن از زندگی و فقدان افسردگی (هیجانان منفی) می داند. براساس نظریه خواسته، شادکامی به معنای دست یابی به خواسته ها است. براساس نظریه خوشبختی و شادکامی، دلایل

1- wo
4- Borido
7- Angi
10- Vihon

2- Baikan et al.
5- Ozghan et al.
8- Oswald
11- Arjel

3- Sasgel et al.
6- Mil
9- Frank

خوشبختی و شادکامی افراد را لذت از زندگی، دل‌بستگی‌ها، زندگی و کارهای مفید و هدفمند می‌دانند (میکائیلی، خورسندی و همایونی، ۱۳۹۸). از نظر لو و گیلور (۲۰۰۴) شادکامی به معنای داشتن کیفیت مناسب روحی است. مایرز^۱ (۲۰۰۴) شادکامی را به عنوان نسبتی از احساسات مثبت به منفی تعریف کرده است. لایارد^۲ (۲۰۰۵) شادی و شادکامی را به عنوان یک احساس خوب در مورد لذت بردن از زندگی و حفظ همان احساس تعریف می‌کند. از دید استرلین (۲۰۰۵) واژه‌های بهزیستی، مطلوبیت، رضایتمندی از زندگی و رفاه قابل معاوضه با یکدیگر هستند. دانکن^۳ (۲۰۱۰) دریافت که شادکامی دارای سه عامل مستقل اما مرتبط مانند بهزیستی ذهنی، رضایت از زندگی و فقدان افسردگی یا اضطراب است. بهزیستی ذهنی احساساتی است که افراد از شادی و شادکامی دارند. رضایت از زندگی به کیفیت‌ها یا شرایط زندگی و در نهایت عدم وجود ناامنی پاسخ می‌دهد. شادی و شادکامی را می‌توان به طور گسترده به عنوان قدردانی کلی از زندگی خود به عنوان یک کل تعریف کرد.

۲-۳- سرمایه انسانی

سرمایه انسانی به مجموعه‌ای از دانش، مهارت‌ها، تجربیات، توانایی‌های جسمی و ذهنی، خلاقیت و حتی ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری افراد اشاره دارد که در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی یا فرهنگی مورد استفاده قرار می‌گیرند. به معنای دیگر سرمایه انسانی یعنی آنچه در ذهن، توان و رفتار انسان‌ها نهفته است و باعث افزایش رشد و توسعه اقتصادی می‌شود (مولیترو ونیرگ، ۲۰۱۹).

شاخص‌ها و ابعاد سرمایه انسانی برای سنجش و تحلیل سرمایه انسانی، معمولاً چند شاخص کلیدی در سطح فردی یا ملی استفاده می‌شود:

- ۱- آموزش و تحصیلات: شامل نرخ باسوادی، میانگین سال‌های تحصیل، درصد افراد دارای تحصیلات دانشگاهی دسترسی به آموزش با کیفیت این شاخص‌ها نشان‌دهنده میزان دانش نظری افراد هستند.
- ۲- مهارت و تجربه کاری: شامل میزان آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، سابقه کار، تناسب مهارت‌ها با نیاز بازار، سطح بازآموزی و یادگیری مستمر که این شاخص بازتاب‌دهنده توان عملی و تخصصی افراد در محیط کار است (هاگت و کاپلان، ۲۰۱۶).
- ۳- سلامت جسمی و روانی: شاخص امید به زندگی، وضعیت تغذیه، بهداشت و دسترسی به خدمات درمانی، سلامت روان و رضایت از زندگی به طور مستقیم بهره‌وری نیروی انسانی را افزایش می‌دهد.
- ۴- نوآوری و خلاقیت: تعداد ثبت اختراع‌ها، سرمایه‌گذاری در پژوهش و توسعه، میزان مشارکت در فعالیت‌های نوآورانه سازمانی، این شاخص نشانگر قابلیت خلق ایده‌ها و ارزش‌های جدید است (ویدوتو و همکاران، ۲۰۱۶).

۴-۲- عوامل مؤثر بر شادکامی

عوامل مؤثر بر شادکامی را می‌توان به دو دسته عوامل اقتصادی و عوامل غیراقتصادی تقسیم‌بندی کرد. عوامل اقتصادی شامل: توزیع درآمد، ثروت، رشد اقتصادی، بیکاری، تورم، مصرف، سرمایه انسانی، شکاف دستمزدی جنسیتی و بیکاری بازار کار می‌باشند. عوامل غیراقتصادی شامل: سرمایه اجتماعی (حمایت‌های اجتماعی، اعتماد، تعهدات اجتماعی)، سلامت جسمی و روحی، آزادی‌های اجتماعی، ویژگی‌های خانوادگی و فردی (سن، تحصیلات، جنسیت، تأهل و بعد خانوار)، ویژگی‌های جمعیت‌شناختی، جامعه و دوستان، درجه امنیت ملی، مذهب، دین، امید به زندگی، ثبات سیاسی، آزادی بیان، حق انتخاب، امنیت ملی، انتظارات نسبت به آینده، اعتقادات متافیزیکی و بهبود شاخص‌های زیست محیطی می‌باشند (جلیلی کامجو و نادمی، ۱۳۹۷).

۵-۲- نقش سرمایه اجتماعی بر شادکامی

در این بخش به تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر شادکامی پرداخته می‌شود.

مشارکت اجتماعی

فری و استانز (۲۰۰۰) استدلال کردند که عوامل نهادی و مشارکت افراد در مسائل اجتماعی نقش مهمی در شادکامی و رضایت از زندگی دارند. سرمایه اجتماعی، سطح اعتماد اجتماعی، یکپارچگی اجتماعی، حمایت اجتماعی، اعتماد به نهاد، عملکرد نهادهای اقتصادی و سیاسی، اجرای حقوق مالکیت و مشارکت مدنی را افزایش می‌دهد. این عوامل به نوبه خود باعث افزایش عزت نفس و احساس امنیت، آرامش روانی و رضایت از زندگی می‌شود. با افزایش رضایت از زندگی معمولاً شادکامی مردم افزایش می‌یابد.

فعالیت‌های اجتماعی مثل ورزش‌های گروهی باعث کاهش سطح استرس، افسردگی و بهبود سلامت جسمی و روانی می‌شود. از نظر اجیت^۲ (۱۹۹۷) سلامتی به طور مستقیم و غیرمستقیم شادکامی را افزایش می‌دهد. پیامد مستقیم سلامتی منجر به شادکامی می‌شود. به طور غیرمستقیم افراد سالم‌تر در زندگی عملکرد و بهره‌وری بالاتری دارند، که منجر به افزایش سطح درآمد شده و از نظر روانی کاهش استرس را در پی دارد. مشارکت اجتماعی از طریق عضویت داوطلبانه در انجمن‌ها و مؤسسات و همچنین عضویت در یک مجمع مذهبی (مشارکت مذهبی) می‌تواند منشأ شادکامی افراد باشد (امیرمظاهری و فخاریان، ۱۳۹۵).

اعتماد

سرمایه اجتماعی از طریق کانال اعتماد نهادی بر شادکامی تأثیر مثبت داشته است. سرمایه اجتماعی اعتماد افراد به یکدیگر را در جامعه افزایش می‌دهد. اعتماد میان افراد به یکدیگر باعث افزایش سطح

اعتماد به نهادها می‌شود. اعتماد به نهادها خود به خود مشارکت شهروندان را افزایش داده و از سوی دیگر اعتماد به نهادها منجر به کاهش فساد دولتی می‌شود، همچنین اعتماد به نهادها میزان جرم و جنایت یا سایر مشکلات و آسیب‌های اجتماعی را کاهش داده و رضایت از زندگی و شادکامی را افزایش می‌دهد (لو و همکاران، ۲۰۲۰).

آموزش

کلمن^۱ (۱۹۹۸) معتقد است که سرمایه اجتماعی از طریق آموزش بر شادکامی مؤثر است. سرمایه اجتماعی باعث افزایش میزان تحصیلات می‌شود، که به نوبه خود افرادی از سطح تحصیلات بالاتری برخوردارند، از موقعیت شغلی بهتری بهره‌مند می‌شوند که می‌توانند از زندگی خود رضایتمندتر بوده و از شادکامی بیشتری برخوردار شوند. همچنین کلمن استدلال می‌کند که شرکت در فعالیت‌های اجتماعی دانش‌آموزان و دانشجویان باعث افزایش عزت نفس، افزایش توانمندی‌ها، قدرت حافظه و خلاقیت آنها می‌شود و از این طریق منجر به پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان شده که در نتیجه در زندگی هم از شادکامی بیشتری برخوردار می‌شوند.

حمایت‌های عاطفی و اجتماعی

لیم و همکاران^۲ (۲۰۱۵) معتقدند حمایت‌های عاطفی والدین از فرزندان خود باعث افزایش شادکامی آنها می‌شود. افزایش حمایت‌های عاطفی از طرف خانواده و حمایت انجمن‌های اجتماعی تأثیر مثبتی بر شادکامی زنان داشته است. کارگران زمانی درک کنند که سازمان‌هایشان از آنها حمایت می‌کنند، رفتارهای نوآورانه را از خود نشان می‌دهند، که منجر به افزایش سطح درآمد و رضایتمندی و شادکامی در زندگی می‌شود.

ارتباطات اجتماعی

ارتباطات برخط (آنلاین) مانند فعالیت در وب‌گاه‌های شبکه‌های اجتماعی (فیس‌بوک و توییتر) به تدریج جایگزین ارتباطات اجتماعی سنتی مثل ارتباطات چهره به چهره شده و آن را کاهش می‌دهد. کروس و همکاران^۳ (۲۰۱۳) دریافتند استفاده از شبکه‌های اجتماعی منجر به کاهش شادکامی در بزرگسالان می‌شود. ساگیوگلو و گریتمایر^۴ (۲۰۱۴) بر این باورند که فعالیت در شبکه‌های اجتماعی برخط بر شادکامی افراد تأثیر منفی گذاشته و احساسات منفی مانند تنش‌های اجتماعی و حسادت را افزایش می‌دهد. لوکانلی و همکاران (۲۰۱۴) معتقد بودند مشارکت فعال در شبکه‌های اجتماعی بر رفاه ذهنی تأثیر منفی می‌گذارد. در حالی که دولان و همکاران^۵ (۲۰۰۸) باور داشتند ارتباطات اجتماعی مردم با یکدیگر با شادکامی ارتباط

1- Kelman

2- Lim et al.

3- Ceros et al.

4- Sagiogilo & Gritmair

5- Dolan et al.

مثبت دارد. همچنین دولان و همکاران (۲۰۰۸) اعتقاد داشتند که پیوستن به سازمان‌ها و مشارکت در کار داوطلبانه با سطوح شادکامی در ارتباط می‌باشند. لئونگ و همکاران (۲۰۱۰) نیز از شبکه‌های اجتماعی قوی با دوستان به عنوان عامل مهمی در شادکامی افراد یاد کرده‌اند (آرامیاتی و همکاران^۱، ۲۰۱۸).

۳- مروری بر مطالعات تجربی داخلی و خارجی

۳-۱- مطالعات تجربی داخلی

خوش‌فر و همکاران (۱۳۹۲) تأثیر سرمایه اجتماعی بر شادکامی جوانان شهر بابلسر را با روش پیمایشی و نمونه ۳۸۰ نفری از افراد ۱۵ تا ۲۹ سال مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاکی از آن است که در میان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، ارتباط اجتماعی بیشترین تأثیرگذاری را بر شادی و شادکامی داشته است. در حالی که مشارکت رسمی کمترین تأثیرگذاری را بر شادی و شادکامی داشته است.

نصرتی‌نژاد، شخایی و شریفی (۱۳۹۴) رابطه بین سرمایه اجتماعی و شادکامی در یک نمونه ۳۸۴ نفری جوانان ۱۸ تا ۳۰ سال شهر تهران را در سال ۱۳۹۳ با روش پیمایشی مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرایسون نشان داد که بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با شادکامی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد و در میان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، میزان مشارکت اجتماعی بالاترین تأثیر را بر شادکامی داشته است.

امیرمظاهری و فخاریان (۱۳۹۵) تأثیر سرمایه اجتماعی بر شادکامی جوانان با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای در بین دانشجویان رشته‌های روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز را مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که اعتماد اجتماعی (سنتی و مدرن) و مشارکت سنتی با شادکامی رابطه مثبت و معنادار داشته است؛ در حالی که مشارکت اجتماعی با شادکامی رابطه‌ای ندارد. کلانتر، کشاورز و مؤمنی (۱۳۹۵) رابطه بین سرمایه اجتماعی با شادکامی را در میان جوانان ۱۸ تا ۳۰ سال شهرستان دهلران در سال ۱۳۹۶ و جامعه آماری ۴۰۰ نفری با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد، عام‌گرایی، ارزش‌ها، ویژگی اخلاقی، مشارکت، بده‌بستان، تعلق ملی، رضایت از زندگی و احساس امنیت) تأثیر مثبت و معنادار بر شادکامی داشته است. دیگر یافته‌ها حاکی از آن است که سطح تحصیلات با شادکامی رابطه معناداری نداشته است.

عزیزی، میرحسینی و همایونی (۱۳۹۸) تأثیر سرمایه اجتماعی بر شادکامی زنان ۱۸ تا ۶۵ سال شهر تهران با حجم نمونه ۳۸۶ نفری و روش نمونه‌گیری خوشه‌ای مورد بررسی قرار دادند. برای برآورد میزان تأثیر متغیرها بر شادی و شادکامی زنان از روش حداقل مربعات معمولی استفاده شده است. نتایج حاکی از آن است که در میان متغیرهای اقتصادی، درآمد خانوار بر شادکامی زنان تأثیر مثبت داشته است. دیگر یافته‌ها حاکی

از آن است که انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی رابطه مثبت و معنادار بر شادکامی زنان داشته، اما بین تحصیلات با شادکامی زنان رابطه معکوسی دیده شده است.

نیازی و همکاران (۱۴۰۰) رابطه بین سرمایه اجتماعی و شادکامی در ایران را طی دوره ۱۳۹۸-۱۳۹۰ با استفاده از روش فراتحلیل و نرم‌افزار جامع فراتحلیل (CAM) مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که میانگین اندازه سرمایه اجتماعی بر شادی و شادکامی ۰/۵۰۴ به دست آمده است.

حسن‌زاده مورثی، نوابخش و ادهمی (۱۴۰۲) تأثیر سرمایه اجتماعی بر شادکامی افراد بالای ۲۰ سال شهر کرمان را با روش پیمایشی و نمونه ۴۰۰ نفری و با استفاده از پرسشنامه‌های کیفیت زندگی سازمان بهداشت جهانی (۱۹۸۹)، پرسشنامه شادمانی آکسفورد (۱۹۸۹) و پرسشنامه سرمایه اجتماعی پانتام (۱۹۹۳) مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که سرمایه اجتماعی تأثیر مثبت و معناداری بر شادی و شادکامی داشته؛ در حالی که کیفیت زندگی تأثیری بر شادی و شادکامی نداشته است.

رحمانی‌فضلی و همکاران (۱۴۰۴) تأثیر توسعه انسانی بر پارادوکس استرلین در منتخبی از کشورهای در حال توسعه طی دوره ۲۰۰۷-۲۰۲۲ با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) مورد بررسی قرار دادند. براساس نتایج به دست آمده لگاریتم شادی (LHAP)، با یک وقفه می‌تواند متغیر شادی را به میزان ۱/۲۰ درصد افزایش دهد. شاخص توسعه انسانی تأثیر مثبت و معناداری بر شادی داشته است. به طوری که با افزایش یک درصدی شاخص توسعه انسانی، ۱/۳۹ درصد شادی افزایش می‌یابد. دیگر نتایج به دست آمده حاکی از آن است که لگاریتم اندازه دولت و لگاریتم درجه باز بودن اقتصاد منجر به افزایش شادی و لگاریتم نابرابری درآمدی منجر به کاهش شادی شده است.

از مطالعات تجربی داخلی می‌توان نتیجه گرفت که سرمایه اجتماعی در ایران نقش کلیدی در ارتقاء سطح شادکامی دارد، و مؤلفه‌هایی نظیر اعتماد، ارتباط و انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی و تعلق ملی بیش از سایر عوامل مؤثرند. با این حال، برخی تفاوت‌های فرهنگی و مکانی (مانند جنسیت، شهرهای مختلف، یا نوع مشارکت اجتماعی) بر شدت تأثیر آن اثرگذارند.

۲-۳- مطالعات تجربی خارجی

مجید و سمرین^۱ (۲۰۱۱) تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر شادکامی را در ۸۹ کشور طی دوره ۲۰۱۷-۱۹۸۰ با استفاده از داده‌های ترکیبی مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که سرمایه اجتماعی همبستگی مثبتی با شادکامی داشته و در میان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی تأثیر اعتماد بر شادکامی قوی‌تر از سایر مؤلفه‌ها است.

پوژ و فون^۲ (۲۰۱۴) رابطه بین سرمایه اجتماعی و شادکامی را در ۲۵ کشور اروپایی طی دوره ۲۰۱۲-۲۰۰۷ با روش تحلیل رگرسیون لجستیک مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که رابطه

مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (تعامل اجتماعی، اعتماد) در مناطق مختلف اروپا بر شادکامی متفاوت بوده و این ارتباط در بین کشورهای شمال اروپا ضعیف‌تر است.

آرامیاتی^۱ (۲۰۱۸) تأثیر سرمایه اجتماعی بر شادکامی را در میان جمعیت ۴۴-۱۵ ساله هلند طی دوره ۲۰۱۳-۲۰۱۲ با استفاده از داده‌های ترکیبی مورد بررسی قرار داده و در این پژوهش استفاده کاربران از اینترنت به عنوان شاخص سرمایه اجتماعی انتخاب شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که ارتباط منفی بین تعداد زمان استفاده کاربران از اینترنت و شادکامی وجود داشته است.

تسوروتا و همکاران^۲ (۲۰۱۹) تأثیر سرمایه اجتماعی بر شادکامی جمعیت ۷۵-۴۴ ساله در استان میازاکی ژاپن در سال ۲۰۱۵ را با استفاده از پرسشنامه مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاکی از آن است که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد، ارتباطات، تعامل و مشارکت اجتماعی) تأثیر مثبت بر شادکامی داشته است.

جانگ^۳ (۲۰۱۹) تأثیر سرمایه اجتماعی بر شادکامی کارکنان صنعت خدمات کره جنوبی در سال ۲۰۱۹ را با روش پیمایشی و پرسشنامه مورد بررسی قرار داده است. نتایج حاکی از آن است که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (شبکه و هنجارهای اجتماعی) اثر مثبت بر شادکامی داشته و اعتماد تأثیری بر شادکامی نداشته است.

جونگ^۴ (۲۰۲۰) تأثیر سرمایه اجتماعی بر شادکامی کارکنان بخش خدمات در کره جنوبی با استفاده از روش پرسشنامه‌ای و نمونه‌ای ۲۸۱ نفری را مورد بررسی قرار داده است. نتایج حاکی از آن است که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (شبکه‌های اجتماعی، اعتماد اجتماعی و هنجارهای اجتماعی) تأثیر مثبت بر شادکامی داشتند.

مجید و سمیرین (۲۰۲۱) تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر شادکامی در کشورهای آسیایی طی دوره ۲۰۱۷-۱۹۸۰ با استفاده از داده‌های مقطعی و روش اثرات ثابت مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاکی از آن است که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد نهادی و اعتماد تعمیم یافته) تأثیر مثبت و معناداری بر شادکامی داشتند.

ژائو و همکاران^۵ (۲۰۲۲) تأثیر سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی بر شادکامی در دوران همه‌گیری کووید ۱۹ (۲۰۲۱-۲۰۱۹) با استفاده از الگوهای پروبیت و معادلات ساختاری مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاکی از آن است که سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی با شادکامی همبستگی مثبت و معنادار داشتند. همچنین سرمایه روان‌شناختی تأثیر بیشتری از سرمایه اجتماعی بر شادکامی داشته است.

از مطالعات تجربی خارجی می‌توان نتیجه گرفت که به طور قاطع رابطه مثبت میان سرمایه اجتماعی و شادکامی را تأیید می‌کنند، اما شدت تأثیر آن تابع زمینه‌های فرهنگی، نهادی، فناوری و سطح توسعه یافتگی اجتماعی کشورها است. در کشورهای با اعتماد نهادی بالا و مشارکت اجتماعی گسترده، سطح شادکامی نیز بیشتر است.

در مجموع، یافته‌های داخلی و خارجی بر وجود رابطه‌ای قوی، مثبت و معنادار میان سرمایه اجتماعی و شادکامی تأکید دارند.

۴- الگو و روش شناسی

۴-۱- توصیف متغیرها

برای بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر شادکامی در منتخبی از کشورهای در حال توسعه (آذربایجان، بحرین، برزیل، کامرون، شیلی، کاستاریکا، مصر، هند، ایران، عراق، اردن، کویت، لبنان، مالزی، نیجریه، عمان، فلیپین، روسیه، عربستان، تاجیکستان، تایلند، ازبکستان، ونزوئلا) طی دوره ۲۰۲۲-۲۰۱۰ رابطه (۱) به‌عنوان الگوی پژوهش تصریح شده است.

$$LHap_{it} = a_{it} + a_1 LSco_{it} + a_2 LHUm_{it} + a_3 Lcome_{it} + a_4 LU_{it} \quad (1)$$

براساس رابطه (۱) متغیر وابسته مدل

Hap_{it} = لگاریتم شادکامی (براساس گزارش جهانی شادکامی، شامل سه مؤلفه میزان احساسات مثبت، نبودن احساسات منفی و میزان رضایت از زندگی است). (مشک‌ریز و همکاران، ۱۴۰۱)، (کاوند و نادمی، ۱۴۰۰) و (آسایش و همکاران، ۱۴۰۳).

Sco_{it} = شاخص سرمایه اجتماعی (سرمایه اجتماعی که از زیرمجموعه‌های شاخص لگاتوم به‌دست آمده است که ترکیبی از سه زیرشاخص انسجام اجتماعی، مشارکت مدنی و شهروندی جهانی است. انسجام اجتماعی میزان اعتماد و ارتباط اجتماعی را در یک جامعه اندازه‌گیری می‌کند که از طریق سؤالات نظرسنجی که در مورد تمایل افراد برای کمک به دیگران، احساس تعلق آنها به جامعه و اعتماد آنها به دیگران می‌پرسند، اندازه‌گیری می‌شود. مشارکت مدنی میزان مشارکت در فعالیت‌های مدنی مانند رأی دادن، داوطلب شدن و شرکت در سازمان‌های اجتماعی را اندازه‌گیری می‌کند که از طریق سؤالات نظرسنجی که در مورد مشارکت مردم در این فعالیت‌ها می‌پرسند اندازه‌گیری می‌شود. شهروندی جهانی سطح تعامل با جامعه جهانی را اندازه‌گیری می‌کند که از طریق شاخص‌هایی مانند سفرهای بین‌المللی، مهارت زبان خارجی و مشارکت در سازمان‌های جهانی اندازه‌گیری می‌شود). (رحمانی فضلی و همکاران، ۱۴۰۲) و (آسایش و همکاران، ۱۴۰۳).

HUm_{it} = سرمایه انسانی (تعداد دانش‌آموختگان آموزش عالی شاخصی از سرمایه انسانی)

$income_{it}$ = درآمد سرانه

UU = نرخ بیکاری

۴-۲- روش شناسی

الگوی گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) در دهه‌های اخیر به یکی از ابزارهای اصلی تخمین مدل‌های اقتصادی برای تعیین رفتار مطلوب عوامل اقتصادی تبدیل شده است. هانسن^۱ اولین کسی بود که روش

گشتاورهای تعمیم یافته را در سال ۱۹۸۲ ارائه داد و پس از وی توسط چمبرلین^۱ (۱۹۸۷) بسط داده شد. این روش قابل استفاده برای داده‌های سری زمانی، مقطعی و داده‌های پنل مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای تخمین داده‌های پنل، با اضافه کردن وقفه‌های متغیر وابسته به عنوان متغیر توضیحی در مدل، فرم پویای مدل به دست می‌آید. این روش زمانی کاربرد دارد که در داده‌های پنل تعداد مقاطع بیشتر از تعداد سری‌های زمانی باشد. الگوی گشتاورهای تعمیم یافته به اطلاعات دقیق توزیع جملات اختلال نیاز نداشته و اساس آن بر این فرض است که جملات اختلال در معادلات، با مجموعه‌های متغیرهای ابزاری غیرهمبسته است. از سوی دیگر، به لحاظ احتمال وجود همبستگی جمله خطا با متغیرهای توضیحی در الگوی اثرات ثابت، از اعتبار بالایی برخوردار است. استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) با به کارگیری متغیرهای ابزاری، ایراد درون زایی متغیرهای توضیحی یا ساختار پویای مدل را برطرف می‌کند و برای حذف تورش ایجاد شده در اثر درون زایی متغیرهای توضیحی، اجازه می‌دهد تمام متغیرهای رگرسیونی حتی با وقفه، اگر همبستگی با اجزاء اختلال ندارد به عنوان متغیر ابزاری وارد مدل شوند (گرین^۲، ۲۰۱۲). در معادله‌هایی که اثرات غیرقابل مشاهده خاص هر کشور و وجود متغیر وابسته در متغیرهای توضیحی، در تخمین آنها مشکل اساسی می‌باشد، از تخمین زن گشتاور تعمیم یافته که مبتنی بر مدل‌های پویای پانلی است استفاده می‌کنیم. برای تخمین با روش گشتاورهای تعمیم یافته ابتدا متغیرهای ابزاری در مدل مشخص می‌شوند. سازگاری تخمین زننده گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) به معتبر بودن فرض عدم همبستگی سریالی جملات خطا و ابزارها بستگی دارد که توسط دو آزمون تصریح شده توسط آرانو و باند^۳ (۱۹۹۱)، آرانو و بور^۴ (۱۹۹۵) و بوندل و باند^۵ (۱۹۹۸) می‌تواند بررسی شود. اولی آزمون سازگان از محدودیت‌های از پیش تعیین شده است که معتبر بودن ابزارها را آزمون می‌کند. دومی آماره M_2 است که وجود همبستگی سریالی مرتبه دوم در جملات خطای تفاضلی مرتبه اول را آزمون می‌کند. عدم رد فرضیه صفر در هر دو آزمون نشان دهنده فرض عدم همبستگی سریالی است و معتبر بودن ابزارها را فراهم می‌کند. اگر همبستگی سریالی مرتبه دوم در جملات خطا از معادله تفاضلی مرتبه اول وجود نداشته باشد، تخمین زننده GMM سازگار است (آسایش و همکاران، ۱۴۰۳).

۵- تجزیه و تحلیل داده‌ها

۵-۱- توصیف آماری متغیرهای پژوهش

آمار توصیفی شامل مجموعه روش‌هایی است که برای جمع‌آوری، تلخیص، طبقه‌بندی و توصیف حقایق عددی به کار می‌رود. در واقع این نوع تحلیل، داده‌ها و اطلاعات پژوهش را توصیف می‌کند و طرح یا الگوی کلی از داده‌ها را برای استفاده سریع و بهتر از آنها به دست می‌دهد. آمار توصیفی بیانگر اطلاعاتی در مورد پارامترهای مرکزی و پراکندگی داده‌های تحقیق است. در یک جمع‌بندی، با استفاده مناسب از آمار توصیفی

1- Chamerlin

2- Green

3- Arellano & Bond

4- Arellano and Bor

5- Blundell and Bond

می توان ویژگی های يك دسته از اطلاعات را بیان کرد و علاوه بر فهم بهتر نتایج يك آزمون، مقایسه نتایج آن آزمون را با آزمون ها و مشاهدات دیگر نیز تسهیل نمود.

جدول ۱. نتایج توصیف آماری متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	حداکثر	حداقل	انحراف معیار
IHap	۰/۷۰۰	۰/۰۰	۲/۳۰۲	۰/۵۶۱
ISoc	۴/۱۳۷	۴/۶۰۴	۰/۹۳۳	۰/۱۸۹۲
IHum	۰/۳۴۶	۰/۰۰	۱/۲۰۳	۰/۲۰۴
lincome	۱۱/۵۳۲	۱۹	۱/۸۲۹	۳/۲۵۸
lu	۱/۶۲۸	۳/۵۲۵	۲/۳۰۲	۰/۹۴۹

مأخذ: محاسبات پژوهش

۲-۵- بررسی مانایی متغیرها:

قبل از برآورد مدل لازم است، مانایی متغیرهای مورد استفاده در تخمین مدل، مورد آزمون قرار گیرند. زیرا عدم مانایی متغیرها منجر به بروز رگرسیون کاذب می شود. لوین، لین و چو^۱ (۲۰۰۲) نشان دادند در داده های پانلی به کارگیری آزمون ریشه واحد برای ترکیب داده ها دارای قدرت و اعتبار بیشتری نسبت به آزمون ریشه واحد برای هر مقطع به صورت جداگانه است. بنابراین لازم است، یکی از چهار روش آزمون لوین، لین و چو، آزمون اسیم، پسران و شین^۲ و آزمون فیشر^۳ برای آزمون ریشه واحد داده های پانل مورد استفاده قرار گیرد. بنابراین در این پژوهش، آزمون لوین، لین و چو برای بررسی مانایی متغیرها مورد استفاده قرار می گیرد.

جدول ۲. آزمون ریشه واحد لوین، لین و چو

نام متغیر	آماره آزمون	احتمال	وضعیت
Isoto	-۸/۰۵۰	۰/۰۰۰	I(1)
ISco	-۶/۲۷۱	۰/۰۰۰	I(0)
IHum	-۸/۸۹۸	۰/۰۰۰	I(0)
lincome	-۴/۶۱۲	۰/۰۰۰	I(0)
lu	-۴/۲۹۶	۰/۰۰۰	I(0)

منبع: محاسبات پژوهش

براساس نتایج آزمون مانایی، متغیر لگاریتم شادکامی در سطح I(۱) مانا شده است و متغیرهای لگاریتم

دو فصلنامه
 پاییز و زمستان ۱۴۴
 دوره ششم، شماره دوازدهم

سرمایه اجتماعی، لگاریتم سرمایه انسانی، لگاریتم درآمد سرانه و لگاریتم بیکاری در سطح $I(0)$ مانا شده‌اند.

۳-۵- آزمون‌های تشخیص

جدول ۳. نتایج آزمون‌های تشخیص

نتایج آزمون چاو یا اف لیمر				
نام آزمون	آماره آزمون	درجه آزادی	احتمال	نتیجه آزمون
F لیمر	F=27	F (27.323)	۰/۰۰۰	مدل ترکیبی (اثرات ثابت)

نتایج آزمون چاو یا اف لیمر				
نام آزمون	آماره آزمون	درجه آزادی	احتمال	نتیجه آزمون
Hausman	۵,۸۱۰	$\chi^2(4)$	۰,۲۱۳	اثر تصادفی

منبع: محاسبات پژوهش

آزمون هم‌انباشتگی یا هم‌جمعی، وجود رابطه بلندمدت بین متغیرهای مدل را بررسی می‌کند و این آزمون نیز برای اطمینان از عدم رخ دادن رگرسیون کاذب مورد استفاده قرار می‌گیرد. چنانچه برخی متغیرها پایا نباشند، انجام این آزمون الزامی است اما در اینجا با توجه به مانا (پایا) بودن تمام متغیرهای مدل، می‌توان از این آزمون چشم‌پوشی کرد. به هر حال به دلیل تأکید بیشتر، آزمون هم‌انباشتگی ارائه شده است. با توجه به نتایج به دست آمده از جدول فوق، احتمال به دست آمده در هر سه سطح ۰/۰۵، ۰/۰۱ و ۰/۱ معنادار می‌باشد. بنابراین، در اینجا روش مدل ترکیبی بر روش مدل تلفیقی ارجحیت دارد. به همین دلیل در ادامه برای تعیین برآورد مدل با اثرات ثابت و یا تصادفی از آزمون هاسمن استفاده شده است. با توجه به نتایج به دست آمده از انجام آزمون هاسمن، فرض صفر این آزمون مبنی بر اثر تصادفی بودن مدل پذیرفته و فرضیه مقابل مبنی بر اثر ثابت رد می‌شود، این مطلب نشانگر عدم وجود همبستگی بین جزء اخلاص مربوط به عرض از مبدأ و متغیرهای توضیحی است.

۴-۵- برآورد مدل گشتاورهای تعمیم یافته (GMM)

جدول ۴. نتایج برآورد مدل گشتاورهای تعمیم یافته (GMM)

نام متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره	احتمال
ILHap (-1)	۰/۴۶	۰/۲۲	۲/۰۸	۰/۰۳
LSoc	۰/۲۳	۰/۱۸	۱/۲۸	۰/۲۰
LHum	-۰/۰۶	۰/۰۹	۰/۶۵	۰/۵۱
Lincome	۰/۱۱	۰/۰۵	-۲/۱۱	۰/۰۳
LU	-۰/۱۲	۰/۰۹	۱/۳۰	۰/۱۹
D urbin Watson=1.87		R ² =0.94		

منبع: محاسبات پژوهش

براساس نتایج به دست آمده از برآورد مدل گشتاورهای تعمیم یافته (GMM)، وقفه اول لگاریتم شادکامی تأثیر مثبت و معنادار بر متغیر وابسته (لگاریتم شادکامی) داشته است. افزایش یک درصدی وقفه اول شادکامی باعث افزایش ۰/۴۶ شادکامی شده است. لگاریتم شاخص سرمایه اجتماعی تأثیر مثبت بر شادکامی داشته است. به طوری که افزایش یک درصدی شاخص سرمایه اجتماعی باعث افزایش ۰/۲۳ درصدی شادکامی شده است. لگاریتم سرمایه انسانی تأثیر منفی بر شادکامی داشته است. لگاریتم درآمد سرانه تأثیر مثبت و معنادار بر شادکامی داشته است. افزایش یک درصدی درآمد سرانه باعث افزایش ۰/۱۱ درصدی شادکامی شده است. لگاریتم بیکاری هم تأثیر منفی بر شادکامی داشته است. به طوری که افزایش یک درصدی بیکاری باعث کاهش ۰/۱۲ درصدی شادکامی شده است.

از نتایج به دست آمده از آماره R^2 می‌توان این‌گونه بیان نمود که ۰/۹۴ درصد از تغییرات متغیر وابسته به وسیله متغیرهای مستقل مدل توضیح داده شده که مقدار مناسبی برای برازش مدل مورد بررسی در این تحقیق است. همچنین با توجه به نتایج به دست آمده از انجام آزمون دوربین واتسون که برای نشان دادن خودهمبستگی یا عدم خودهمبستگی بین اجزای اخلاص است، می‌توان چنین استدلال نمود که میان اجزای اخلاص در هر سه سطح معناداری (۰/۰۵، ۰/۰۱ و ۰/۱) خودهمبستگی وجود ندارد، در نتیجه فرض صفر این آزمون مبنی بر عدم وجود خودهمبستگی پذیرفته و فرض مقابل آن مبنی بر وجود خودهمبستگی رد می‌شود.

۵-۵-آزمون آرانو و باند

جدول ۵. نتایج آزمون آرانو و باند

نام آزمون	آماره آزمون	انحراف معیار	احتمال
AR(1)	۱/۸۰	۳/۶۸	۰/۰۷
AR(2)	-۱/۰۹	۱/۹۹	۰/۲۷

منبع: محاسبات پژوهش

همبستگی بین جملات اخلاص از مرتبه اول بوده و از مرتبه دوم و بالاتر نمی‌باشد. در نتیجه روش گشتاورهای تعمیم یافته، روش مناسبی برای برآورد مدل مورد نظر است.

۵-۶-آزمون سارگان

جدول ۶. آزمون سارگان

نام آزمون	آماره آزمون	درجه آزادی	احتمال	نتیجه آزمون
sargan	۵۷/۶۱	$x^2(65)$	۰/۷۳۰	معتبر بودن متغیرهای ابزاری

منبع: محاسبات پژوهش

فرض صفر مبنی بر معتبر بودن متغیرهای ابزاری پذیرفته شده و فرض مقابل آن یعنی نامعتبر بودن متغیرهای ابزاری رد می‌شود.

۶- بحث و نتیجه‌گیری

در دهه‌های اخیر، مفهوم سرمایه اجتماعی به عنوان یک مفهوم میان‌رشته‌ای، مورد توجه بسیاری از شاخه‌های علوم اجتماعی قرار گرفته است. سرمایه اجتماعی نقش بسیار مهم‌تر از سایر اشکال سرمایه به خصوص سرمایه‌های فیزیکی و انسانی دارد. سرمایه اجتماعی شبکه‌ای از روابط جمعی و انسجام‌بخش میان انسان‌ها و سازمان است. سرمایه اجتماعی بر روابط میان انسان‌ها تمرکز دارد، بنابراین در غیاب سرمایه اجتماعی سایر اشکال سرمایه اثربخشی خود را از دست می‌دهد. از مهم‌ترین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی می‌توان به اعتماد، مشارکت اجتماعی، آموزش، شبکه‌ها و روابط اجتماعی اشاره کرد، که این مؤلفه‌ها با هم یک نظام هدفمند را تشکیل می‌دهند و فرد را برای رسیدن به اهداف ارزشمند در جامعه یاری می‌نمایند. وجود گروه‌ها و روابط اجتماعی سرچشمه‌ای برای شادکامی در جامعه است. لذا هدف از انجام این پژوهش بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر شادکامی در کشورهای در حال توسعه طی دوره ۲۰۲۳-۲۰۱۰ با استفاده از الگوی گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) می‌باشد. براساس نتایج به دست آمده از این پژوهش، وقفه اول لگاریتم شادکامی تأثیر مثبت و معنادار بر متغیر وابسته (لگاریتم شادکامی) داشته است. افزایش یک درصدی وقفه اول شادکامی باعث افزایش ۰/۴۶ درصدی شادکامی شده است. این مسئله نشان‌دهنده آن است که متغیر شادکامی پویا است و شادکامی در دوره گذشته بر شادکامی امروز تأثیرگذاری مثبت و معنادار داشته است. این نتیجه با نتیجه پژوهش صداقت کالمرزی و زبیری (۱۳۹۹) مطابقت دارد. لگاریتم شاخص سرمایه اجتماعی تأثیر مثبت بر شادکامی داشته است به طوری که افزایش یک درصدی شاخص سرمایه اجتماعی باعث افزایش ۰/۲۳ درصدی شادکامی شده است. سرمایه اجتماعی، کیفیت و چگونگی عضویت فرد در گروه‌ها و انجمن‌های داوطلبانه را از یک طرف نشان می‌دهد و از طرف دیگر نشان‌دهنده میزان اعتماد فرد به دیگران تحت عنوان اعتماد عمومی، اعتماد به نهادها و سازمان‌های گوناگون است. اعتماد نهادی، شامل اعتماد به اعضای خانواده و میزان صمیمیت بین اعضا در اعتماد بین شخصی است. مشارکت اجتماعی یکی دیگر از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی است که تحت تأثیر مستقیم اعتماد شکل می‌گیرد و اعتماد قادر است که وضعیت مشارکت افراد را به وضعیت فعالانه یا منفعلانه تغییر شکل دهد. در این میان شبکه‌های ارتباطی با شخصی با دیگران تحت عنوان شبکه‌های اجتماعی نیز شکل می‌گیرد و هماهنگی ارزشی بین ارزش‌های فرد و دیگران سبب گسترش ارتباطات شبکه‌ای خواهد شد. بنابراین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (انجمن‌های داوطلبانه، اعتماد و شبکه‌های اجتماعی) بر افزایش شادکامی تأثیرگذار است که با نتایج پژوهش‌های نصرتی‌نژاد، شخایی و شریفی (۱۳۹۴)، امیرمظاهری و فخاریان (۱۳۹۵)، کلاتر، کشاورز و مؤمنی (۱۳۹۵)، عزیزی، میرحسینی و همایونی (۱۳۹۸)، نیازی و همکاران (۱۴۰۰)، حسن‌زاده مورثی، نوایخش و ادهمی (۱۴۰۲)، مجید و سمیرین (۲۰۱۱)، تسوروتا و همکاران (۲۰۱۹)، جانگ (۲۰۱۹) و ژائو و همکاران (۲۰۲۲) مطابقت دارد. لگاریتم سرمایه انسانی تأثیر منفی بر شادکامی داشته است به طوری که افزایش یک درصدی دانش‌آموختگی آموزش عالی باعث کاهش ۰/۰۶ درصدی شادکامی شده است. در کشورهای در حال توسعه به دلیل عدم تطابق نیروی کار تحصیل‌کرده با بازار کار باعث می‌شود

افراد تحصیل کرده شغل مناسب پیدا نمی‌کنند، یا مجبورند کاری خارج از تخصصشان انجام دهند، و این ناکامی منجر به کاهش رضایت و شادی می‌شود. از سوی دیگر تحصیلات بالاتر باعث افزایش سطح انتظار از زندگی، درآمد و موقعیت اجتماعی می‌شود. وقتی این انتظارات برآورده نشوند، احساس نارضایتی از زندگی و کاهش شادکامی می‌گردد. همچنین در کشورهای در حال توسعه افراد تحصیل کرده که فرصت‌های برابر نمی‌بینند، به مهاجرت تمایل پیدا می‌کنند. این وضعیت هم برای فرد (احساس اضطراب یا جدایی از جامعه) و هم برای کشور (کاهش امید اجتماعی) اثر منفی دارد. سرمایه انسانی در کشورهای در حال توسعه ممکن است فقط در میان گروه خاصی از جامعه رشد کند و برای سایر اقشار دسترسی دشوار باشد؛ این نابرابری باعث کاهش حس عدالت اجتماعی و در نتیجه کاهش شادی جمعی می‌شود. بنابراین در کشورهای در حال توسعه داشتن نیروی تحصیل کرده بدون فراهم کردن زیرساخت‌های اقتصادی، شغلی و عدالت اجتماعی، به خودی خود موجب افزایش شادی نمی‌شود؛ بلکه ممکن است با ایجاد ناهماهنگی بین دانش و واقعیت زندگی، کاهش رفاه ذهنی را در پی داشته باشد. نتیجه این پژوهش با پژوهش (مشکریز، نادمی و جلیلی کامجو، ۱۴۰۱) مطابقت دارد.

درآمد سرانه تأثیر مثبت و معناداری بر شادکامی داشته است به طوری که با افزایش یک درصدی درآمد سرانه، شادکامی ۰/۱۱ درصد افزایش یافته است. افزایش درآمد سرانه می‌تواند یک عامل مهم در افزایش مصرف در خدمات بهداشتی و آموزشی شود و تأثیر مهمی در افزایش شادکامی داشته باشد که این یافته با نتیجه پژوهش (دادگر، ایزدخواستی و سیدی، ۱۴۰۰) مطابقت دارد. بیکاری تأثیر منفی بر شادکامی داشته است؛ به طوری که افزایش یک درصدی بیکاری باعث کاهش ۰/۱۱ درصدی شادکامی شده است. افزایش بیکاری، باعث ناراحتی و عدم شادکامی می‌شود. افزایش تعداد افراد بیکار و بالا رفتن سهم آنها از کل جمعیت، سبب کاهش سهم افراد شادکام در جامعه می‌شود. از سوی دیگر برای افراد شاغل، افزایش در نرخ بیکاری عمومی، ترس از بیکار شدن را افزایش داده و باعث کاهش شادکامی خواهد شد. این نتیجه با پژوهش خورسندی و عزیزی (۱۳۹۴) مطابقت دارد.

با توجه به نتایج به دست آمده از این پژوهش که تأثیر مثبت سرمایه اجتماعی بر شادکامی در کشورهای در حال توسعه را نشان می‌دهد، می‌توان برای تقویت و بهبود شادکامی از طریق مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی اقدام کرد از جمله (۱) ارتقاء شفافیت و پاسخ‌گویی نهادی؛ استقرار سازوکارهای پاسخ‌گویی عمومی در دولت و بخش خصوصی (نظیر انتشار دوره‌ای عملکرد دستگاه‌ها، سامانه‌های رصد فساد و شکایات مردمی)، (۲) اصلاح سازوکارهای نظارت مردمی و اجتماعی؛ ایجاد شوراهای اعتماد عمومی در سطح محلی و ملی، متشکل از نمایندگان مردم، نهادهای مدنی و رسانه‌ها برای افزایش اعتماد بین دولت و جامعه، (۳) بازسازی سرمایه نمادین دولت‌ها؛ تقویت نقش رهبران اجتماعی، مذهبی و فرهنگی در الگوسازی رفتار صادقانه، وفاداری نهادی و همکاری مدنی، تأسیس مراکز «مشارکت اجتماعی و گفت‌وگوی مدنی» در سطح شهر و روستا برای جذب داوطلبان جهت فعالیت‌های فرهنگی، آموزشی و امدادی.

منابع

۱. آسایش، حمید، شمس‌اللهی، رضا، عباسعلی، شقایق، کمالی، مهدی و نیکنام، فتانه (۱۴۰۳). تأثیر سرمایه اجتماعی بر شاخص توسعه انسانی در کشورهای عضو اوپک، تحلیل‌های اقتصادی توسعه ایران، (۱)، ۱-۲۶.
۲. امیرمظاهریان، امیرمسعود و فخاریان، منا (۱۳۹۵). نقش سرمایه اجتماعی در شادی جوانان: مورد مطالعه دانشجویان دانشکده روان‌شناسی و علوم اجتماعی تهران مرکز، مطالعات جامعه‌شناسی، (۳۳)، ۷-۲۴.
۳. جلیلی کامجو، سید پرویز، نادمی، یونس (۱۳۹۸). ارزیابی رابطه بین نابرابری درآمد و نابرابری شادی در ایران، سیاست‌گذاری اقتصادی، (۲۱)، ۷۷-۱۰۱.
۴. حسن‌زاده مورثی، بتول، نوابخش، مهرداد و ادهمی، عبدالرضا (۱۴۰۲). نقش سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی بر شادمانی و جلوگیری از فروپاشی خانواده، خانواده درمانی کاربردی، (۴)، ۴-۵۰۴.
۵. خورسندی، مرتضی و عزیزی، زهرا (۱۳۹۴). برآورد آستانه تأثیر بیکاری بر شادی، تحلیل‌های اقتصادی توسعه ایران، (۲)، ۳-۷۹-۵۹.
۶. خوش‌فر، غلامرضا، جانعلی‌زاده، حیدر، اکبرزاده، فاطمه و دهقانی، حمید (۱۳۹۲). تأثیر سرمایه اجتماعی بر شادی در جوانان شهر بابلسر، رفاه اجتماعی، (۵۱)، ۱۳-۳۱۴-۲۸۳.
۷. دادگر، یدالله، ایزدخواستی، حجت و سیدی، سید محمود (۱۴۰۰). تأثیر کیفیت حکمرانی خوب و درآمد بر شادی در کشورهای منتخب، تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی، (۴۴)، ۴۵-۸۴.
۸. رحمانی فضلی، هادی، نیکنام، فتانه، آسایش، حمید و شمس‌اللهی، رضا (۱۴۰۲). تأثیر سرمایه اجتماعی بر رشد اقتصادی: در منتخب کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه، مطالعات توسعه اجتماعی-اقتصادی، (۱)، ۱۸-۱.
۹. رحمانی فضلی، هادی، نیکنام، فتانه، آسایش، حمید و شمس‌اللهی، رضا (۱۴۰۴). توسعه انسانی و پارادوکس استرلینگ: شواهدی از کشورهای در حال توسعه، توسعه و سرمایه، (۱)، ۱۲۱-۱۳۶.
۱۰. صداقت کالمزنی، هانیه و زبیری، هدی (۱۳۹۹). نابرابری توزیع درآمد و دلالت‌های پارادوکس استرلینگ، اقتصاد تجارت نوین، (۳)، ۱۰۶-۸۳.
۱۱. عزیزی، رضا، میرحسینی، زهرا و همایونی، فاطمه‌السادات (۱۳۹۸). تأثیر سرمایه اجتماعی و عوامل اقتصادی بر شادی زنان، زن در توسعه و سیاست، (۴)، ۱۷-۵۸۰-۵۵۷.
۱۲. کاوند، علی و نادمی، یونس (۱۴۰۰). درجه باز بودن اقتصاد و شادی در کشورهای منتخب در حال توسعه، مدل‌سازی اقتصادسنجی، (۲)، ۶-۱۱۷-۹۵.
۱۳. کلاتتری، عبدالحسین، کشاورزی، امرالله و مؤمنی، حسن (۱۳۹۵). رابطه بین سرمایه اجتماعی و نشاط جوانان شهرستان دهلران، (۱۰)، ۳-۴۱-۷۲.
۱۴. منصف، عبدالعلی، معلمی، مرگن، بیابانی، جهانگیر، نجاتی، مهدی و طاهری‌زاده، جواد (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر بر شادی در کشورهای منتخب: رهیافت رگرسیون آستانه‌ای، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، (۹)، ۳۶-۱۵-۳۴.
۱۵. میکائیلی، جعفر، خورسندی، مرتضی و همایونی، فاطمه‌السادات (۱۳۹۸). بررسی نقش عوامل اقتصادی-اجتماعی مؤثر بر شادی، پژوهش‌نامه مددکاری اجتماعی، (۱۲)، ۳-۴۱-۱.
۱۶. نصرتی‌نژاد فرهاد، سخایی، ایوب و شریفی، حجت (۱۳۹۴). مطالعه رابطه بین سرمایه اجتماعی جوانان و میزان شادکامی آنان، مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی، (۲)، ۴-۱۴۷-۱۴۷.
۱۷. نیازی، محسن، رضوانی، زهره، حسینی‌زاده آرنای، سید سعید و سخایی، ایوب (۱۴۰۰). فراتحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و شادی در ایران، برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، (۴۷)، ۱۲-۹۳-۱۳۴.

18. Addae, E. A. (2020). *The mediating role of social capital in the relationship between socioeconomic status and adolescent wellbeing: Evidence from Ghana*. *BMC Public Health*, 20(1), 20.
19. Ajit, A. K. (1997). *Social psychology of well-being: Some unexplored issues*. *Psychological Studies*, 42(1-2), 15-24.
20. Akin, L. B., BarringtonLeigh, C. P., Burns, J., Jebb, A. T., Norton, M. I., & Weinstein, N. (2021). *Prosociality and wellbeing: A multinational perspective*. *Nature Human Behavior*, 5(11), 1656-1667.
21. Akin, L. B., & Whillans, A. V. (2021). *Helping and happiness: A review and guide for public policy*. *Social Issues and Policy Review*, 15(1), 3-34.
22. Arellano, M., & Bond, S. (1991). *Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations*. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297. <https://doi.org/10.2307/2297968>
23. Arellano, M., & Bover, O. (1995). *Another look at the instrumental variable estimation of error components models*. *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51. [https://doi.org/10.1016/03044076\(94\)01642D](https://doi.org/10.1016/03044076(94)01642D)
24. Argyle, M. (2001). *The psychology of happiness*. Routledge.
25. Aramizzi, E., Bartolini, S., & Bilancini, E. (2018). *Social capital, happiness and economic growth: A longitudinal analysis across European regions*. *Social Indicators Research*, 138(2), 729-751.
26. Baycan, T., & Öner, Ö. (2023). *The dark side of social capital: A contextual perspective*. *The Annals of Regional Science*, 70(3), 779-798.
27. Bellet, C. S., De Neve, J. E., & Ward, G. (2024). *Does employee happiness have an impact on productivity?* *Management Science*, 70(3), 1656-1679.
28. Bond, S. R. (1991). *Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations*. *Nuffield College Working Paper in Economics, University of Oxford*.
29. Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). Greenwood Press.
30. Bjørnskov, C. (2006). *The multiple facets of social capital*. *European Journal of Political Economy*, 22(1), 22-40.
31. Cai, W., Polzin, F., & Stam, E. (2021). *Crowdfunding and social capital: A systematic review using a dynamic perspective*. *Technological Forecasting and Social Change*, 162, 120412.
32. Chamberlain, G. (1992). *Efficiency bounds for semiparametric regression*. *Econometrica*, 60(3), 567-596. <https://doi.org/10.1177/135910530000500306>
33. Chetty, R., Jackson, M. O., Kuchler, T., Stroebe, J., Hendren, N., Fluegge, R. B., ... & Wernerfelt, N. (2022). *Social capital I: Measurement and associations with economic mobility*. *Nature*, 608(7921), 108-121.
34. Coleman, J. S. (1988). *Social capital in the creation of human capital*. *American Journal of Sociology*, 94(Supplement), S95-S120. (Reprinted 1998).
35. Dolan, P., Peasgood, T., & White, M. (2008). *Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with wellbeing*. *Journal of Economic Psychology*, 29(1), 94-122.
36. Duncan, G. (2010). *Should happiness maximization be the goal of government?* *Journal of Happiness Studies*, 11(2), 163-178.
37. Easterlin, R. A. (2005). *Building a better theory of wellbeing*. In L. Bruni & P. L. Porta (Eds.), *Economics and Happiness: Framings of Analysis* (pp. 29-64). Oxford University Press.
38. Frank, R. H. (1997). *The Frame of Reference as a Public Good*. *Economic Journal*, 107(445),
39. Frey, B. S., & Stutzer, A. (2002). *What can economists learn from happiness research?* *Journal of Economic Literature*, 40(2), 402-435.

40. Greene, W. H. (2012). *Econometric analysis* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
41. Huggett, M., & Kaplan, G. (2016). How large is the stock component of human capital? *Review of Economic Dynamics*, 22, 21-51.
42. Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., & De Neve, J. E. (2021). *World Happiness Report 2021*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
43. Jaswal, N., Sharma, D., Bhardwaj, B., & Kraus, S. (2024). *Promoting wellbeing through happiness at work: A systematic literature review and future research agenda*. *Management Decision*, 62(13), 332-369.
44. Jung, M. H. (2020). *The effect of social capital on personal happiness: A focus on service industry employees*. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(1), 291-299.
45. Kim, A. C. H., Ryu, J., Lee, C., Kim, K. M., & Heo, J. (2021). *Sport participation and happiness among older adults: The mediating role of social capital*. *Journal of Happiness Studies*, 22, 1623-1641.
46. Kroll, C., Delhey, J., & RóżyckaTran, J. (2013). *Social capital and the happiness of nations: The importance of trust and networks for life satisfaction*. *Social Indicators Research*, 114(2), 1035-1054.
47. Layard, R. (2005). *Happiness: Lessons from a new science*. Penguin Press.
48. Leung, A., Koh, R., & Tam, K. P. (2010). *Being environmentally responsible: The role of self-construal and social norms*. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 109-117.
49. Lim, C., Putnam, R. D., & Sander, T. H. (2015). *Religion, social networks, and life satisfaction*. *American Sociological Review*, 80(3), 630-653.
50. Lu, L., & Gilmour, R. (2004). *Culture and conceptions of happiness: Individual oriented and social oriented profiles*. *Journal of Happiness Studies*, 5(3), 269-291.
51. Lucanli, L., & Nunziata, L. (2014). Social capital and happiness in Europe before and after the crisis. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 50, 408-418.
52. Lu, H., Tong, P., & Zhu, R. (2020). *Longitudinal evidence on social trust and happiness in China: Causal effects and mechanisms*. *Journal of Happiness Studies*, 21, 1841-1858.
53. Majeed, M. T., & Samreen, I. (2021). *Social capital as a source of happiness: Evidence from a crosscountry analysis*. *International Journal of Social Economics*, 48(1), 159-179.
54. Majid, A., & Samreen, H. (2011). *Impact of social capital on happiness: Evidence from Pakistan*. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3(8), 900-906.
55. Mill, J. S. (1863). *Utilitarianism*. London: Parker, Son & Bourn, West Strand.
56. Miyoshi, K., & Foye, C. (2014). *Social capital and happiness: A crossnational analysis*. *Social Indicators Research*, 115(3), 1129-1149.
57. Moliterno, T. P., & Nyberg, A. J. (2019). Strategic human capital resources: a brief history, construct definition, and introduction to the Handbook of Research on Strategic Human Capital Resources. In *Handbook of research on strategic human capital resources* (pp. 2-12). Edward Elgar Publishing.
58. Ng, Y. (1997). *A case for happiness, cardinalist, and interpersonal comparability*. *The Economic Journal*, 107(445), 1848-1858.
59. Oswald, A. J. (1997). *Happiness and economic performance*. *The Economic Journal*, 107(445), 1815-1831. <https://doi.org/10.1111/j.14680297.1997.tb00085.x>
60. Ozgen, C., van Stein, J., & de Graaff, T. (2021). *Social capital, regional economic growth and subjective wellbeing: Evidence from European regions*. *Social Indicators Research*, 156(2), 579-604.
61. Ozgun, A. H., Tarim, M., Delen, D., & Zaim, S. (2022). *Social capital and organizational performance: The mediating role of innovation activities and intellectual capital*. *Healthcare Analytics*, 2, 100046.
62. Pandam, M. (2000). *An essay on social capital: Looking for the fire behind the smoke*. *European Journal of Political Economy*, 16(2), 339-366.

63. Pylypenko, H. M., Pylypenko, Y. I., Dubiei, Y. V., Solianyk, L. G., Pazynich, Y. M., Buketov, V., ... & Magdziarczyk, M. (2023). *Social capital as a factor of innovative development. Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 9(3), 100118.
64. Rando, D., JambrinoMaldonado, C., JiménezMarín, G., & IglesiasSánchez, P. P. (2024). *Exploring the domain of relationship between happiness management in organizations and the environment. Management Decision*, 62(2), 740–764.
65. Sachs, J. D., Layard, R., & Helliwell, J. F. (2018). *World Happiness Report 2018 (No. ID 12761)*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
66. Sagioglou, C., & Greitemeyer, T. (2014). *The prosocial side of selfenhancement: Agreeableness, empathy, and happiness. Journal of Positive Psychology*, 9(1), 77–88.
67. SazGil, I., Bretos, I., & DíazFoncea, M. (2021). *Cooperatives and social capital: A narrative literature review and directions for future research. Sustainability*, 13(2), 534.
68. Spotswood, E. L., & Wohn, D. Y. (2020). *Online social capital: Recent trends in research. Current Opinion in Psychology*, 36, 147–152.
69. Steptoe, A. (2019). *Happiness and health. Annual Review of Public Health*, 40(1), 339–359.
70. Tsourti, Z., Papageorgiou, K., & Katsas, G. (2019). *Social capital as a determinant of happiness: Evidence from European countries. Social Indicators Research*, 143(2), 879–902.
71. Veenhoven, R. (2013). *The four qualities of life: Ordering concepts and measures of the good life*. In A. Delle Fave (Ed.), *The Human Pursuit of WellBeing* (pp. 45–66). Dordrecht: Springer.
72. Vidotto, J. D. F., Ferenhof, H. A., Selig, P. M., & Bastos, R. C. (2017). *A human capital measurement scale. Journal of Intellectual Capital*, 18(2), 316-329.
73. Wu, C. (2021). *Social capital and COVID19: A multidimensional and multilevel approach. Chinese Sociological Review*, 53(1), 27–54.
74. Zhao, X., Liu, Q., Zhang, S., Li, T., & Hu, B. (2022). *The impact of psychological capital and social capital on residents' mental health and happiness during COVID19: Evidence from China. Frontiers in Psychology*, 13, 962373.

